

Anna Wieczorek^{a)}

Ustalenie prawa właściwego w świetle rozporządzenia spadkowego nr 650/2012

Abstract: Given the increased mobility of EU citizens, the European Parliament and the Council adopted the Succession Regulation on 4 July 2012 (Regulation (EU) No. 650/2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession). The EU Succession Regulation was introduced with the aim of unifying succession laws across EU member states. The Succession Regulation introduces rules on the law governing inheritance matters.

The article is an attempt to highlight the rules determining the applicable law. Succession Regulation provides a general rule that “the law applicable to the succession as a whole shall be the law of the State in which the deceased had his habitual residence at the time of death”. For persons who hold assets in those EU Member States which apply the Regulation, the default position is that the succession of those assets on death will be governed by the law of the country in which the person in question died habitually resident. Alternatively, such a person may opt for the law of their nationality to be applied to the succession and administration of their estates. This means that the choice of law will be included in the decedent’s will.

All EU member states have signed up to the Regulation with the exception of the UK, Ireland and Denmark. The Regulation applied to deaths that occur on and after 17 August 2015.

Keywords: private international law, status of succession, EU Succession Regulation, applicable law, the scope of the applicable law, choice of law, habitual residence

^{a)} Mgr, doktorantka w Katedrze Prawa Cywilnego i Prawa Prywatnego Międzynarodowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego jest kompleksowym uregulowaniem dotyczącym kolizyjnoprawnej problematyki dziedziczenia w sprawach transgranicznych. Sąd polski, rozstrzygając problem spadkowy z elementem obcym¹, musi ustalić przede wszystkim, jakie prawo jest właściwe. Kwestie, jakie może napotkać sąd, będą dotyczyły m.in.: zdolności dziedziczenia, zdolności do testowania, a także nabycia spadku. Z tymi trudnościami w pewnym zakresie będą się również borykać notariusze.

1. Kwestie podlegające statutowi spadkowemu w polskim kolizyjnym prawie spadkowym przed wejściem w życie rozporządzenia spadkowego

1.1. Poglądy doktryny

Zasadniczą rolę w ocenie sposobu nabycia spadku, ale także innych kwestii związanych z przejściem masy spadkowej na spadkobierców, spełnia statut spadkowy (*lex successionis*, *lex hereditatis*). W prawie prywatnym międzynarodowym terminem „statut” określa się prawo właściwe dla jakiegoś zakresu na podstawie miarodajnych norm kolizyjnych. Statut spadkowy będzie więc oznaczał prawo zasadniczo właściwe dla danej sprawy spadkowej². Wynika z tego, że sposób przejścia (nabycia)

¹ Sformułowanie „rozstrzygnięcie problemu spadkowego z elementem obcym” w niniejszym artykule rozumiane jest jako rozpatrywanie sprawy spadkowej dotyczącej cudzoziemca zmarłego w Polsce lub obywatela polskiego zmarłego za granicą, lub sprawy spadkowej dotyczącej majątku spadkowego choćby częściowo położonego za granicą, a także rozpatrywanie sprawy spadkowej po obywatelu polskim posiadającym miejsce zwykłego pobytu w Polsce i cały majątek spadkowy w Polsce, w której spadkobiercy posiadający obywatelstwo polskie, ale zamieszkali za granicą, będą składali oświadczenie w kraju swojego miejsca zwykłego pobytu. Por. A. Srokowska, A. Ryng: *Spadek w Unii Europejskiej — nowe regulacje prawne, które ułatwią załatwianie transgranicznych spraw spadkowych — informator*, s. 3 (transgraniczna sprawa spadkowa), <https://www.ms.gov.pl/pl/informacje/news,7400,jeden-spadek---jeden-sad-jedno-prawo--nowe.html> [Dostęp: 30.04.2016 r.].

² M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa 2017, s. 352 i nast., 358, 362.

spadku będzie określony przez statut spadkowy, który wskaże sposób uzyskania korzyści nie tylko przez spadkobierców, ale też przez innych beneficjentów spadkowych. Statut spadkowy będzie decydował o tym, kiedy nastąpi przejście spadku — czy wystarczy otwarcie spadku, czy też do nabycia potrzebne są dodatkowe przesłanki. Statut spadkowy decyduje także o sytuacji zwanej *hereditas iacens*³. Jest również miarodajny do określenia, na kogo spadek przechodzi — czy na egzekutora lub administratora spadku, czy *ipso iure* na spadkobierców. Oprócz wymienionych sytuacji, ów statut określa także inne niż dziedziczenie sposoby uzyskania korzyści ze spadku⁴. W systemie sukcesji uniwersalnej mogą wystąpić dodatkowe przesłanki nabycia spadku. Jeżeli spadek nie jest nabywany *ipso iure*, taką dodatkową przesłanką może być oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku⁵.

Co do zasady przyjęcie lub odrzucenie spadku podlega statutowi spadkowemu (*legi successionis*)⁶. Statutowi spadkowemu podlega więc możliwość odrzucenia lub przyjęcia spadku przez spadkobiercę. Nie powinno się w tym wypadku stosować statutu personalnego spadkobiercy, nie jest to bowiem element zdolności do czynności prawnych, ale szczególne uprawnienie⁷. Statut spadkowy rozstrzyga również o dopuszczalności częściowego przyjęcia lub częściowego odrzucenia spadku, a także o terminie oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Podlega mu również sama czynność oświadczenia.

Kwestią sporną jest przypisanie zdolności do przyjęcia lub odrzucenia spadku do statutu spadkowego. Ocena tej zdolności byłaby również możliwa według statutu personalnego⁸ lub według statutu personalnego z wy-

³ Ibidem, s. 51 i nast., s. 268 i nast.; J. Gołaczyński: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa 2015, s. 309 i nast.

⁴ Zob. M. Pazdan: *Kolizyjnoprawna problematyka nabycia spadku*. „Studia Cywilistyczne” [dalej: SC] 1974, T. 23, s. 152 i nast.

⁵ Warto podkreślić, że złożenie oświadczenia w przedmiocie przyjęcia spadku może być niezbędne dla definitywnego nabycia spadku zarówno w systemie nabycia spadku z mocy prawa (np. w prawie polskim), jak i np. w austriackim systemie spadku wakującego, gdzie spadek nie jest nabywany z mocy prawa, ale na skutek konstytutywnego orzeczenia sądu wprowadzającego w spadek. Innymi przesłankami mogą być: umowa o przyjęcie korzyści ze spadku, umowa o dział spadku, umowa o zbycie spadku czy też umowa z zapisobiercą.

⁶ M. Pazdan: *Kolizyjnoprawna problematyka...*, s. 152; B. Walaszek, M. Sośniak: *Zarys prawa międzynarodowego prywatnego*. Warszawa 1973, s. 271; M. Pazdan: *Umowny dział spadku w prawie prywatnym międzynarodowym*. W: *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piętowskiego*. Red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska. Wrocław 1985, s. 216.

⁷ M. Pazdan: *Kolizyjnoprawna problematyka...*, s. 153.

⁸ Ibidem, s. 153 i nast.; A. Wysocka-Bar: *Wybór prawa w międzynarodowym prawie spadkowym*. Warszawa 2013, s. 295.

jątkami na rzecz statutu spadkowego. Ostatnie rozwiązanie zakłada ocenę możliwości przyjęcia lub odrzucenia spadku według statutu spadkowego, natomiast samą kwestię zdolności do czynności prawnych, pozwalającą na złożenie oświadczenia według prawa merytorycznego określonego państwa, należałoby rozstrzygać według norm kolizyjnych wyznaczających statut personalny⁹. Rozwiązanie to powoduje mniej trudności praktycznych związanych m.in. z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza, które nie jest znane we wszystkich ustawodawstwach. Kolejną kwestią sporną jest sposób przyjęcia lub odrzucenia spadku. Do oceny sposobu przyjęcia lub odrzucenia spadku właściwe powinno być prawo miejsca otwarcia spadku lub prawo miejsca, gdzie znajduje się masa spadkowa¹⁰.

Przyjmuje się, że statut spadkowy obejmuje swym zakresem to, czy spadek można przyjąć wprost lub odrzucić, albo czy spadek można przyjmując z dobrodziejstwem inwentarza, czy odrzucić. Statutowi spadkowemu podlega też nabycie spadku. Zgodnie ze statutem spadkowym są również rozstrzygane skutki przyjęcia lub odrzucenia spadku. Rozciąga się to więc na zagadnienie odpowiedzialności za długi spadkowe. Natomiast zdolność spadkobiercy należy do zakresu zastosowania statutu personalnego¹¹. Pojawia się też zagadnienie wad oświadczenia woli. Wady oświadczenia woli stanowią przesłankę ważności danej czynności prawnej. Ważność oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku ze względu na wady oświadczenia woli podlega więc statutowi spadkowemu. Według prawa właściwego w sprawach spadkowych należy również ustalić rodzaje i przesłanki wad oświadczenia woli oraz możliwość uchylenia się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia i skutki tych wad. Prawo to jest również miarodajne dla kwestii skutków niezłożenia przez spadkobiercę w przepisany terminie żadnego oświadczenia¹².

Można jedynie nadmienić, że jeżeli prawem właściwym dla sprawy spadkowej jest prawo obce, to polski sąd może zetknąć się z systemem odmiennym od polskiego systemu sukcesji uniwersalnej. Oczywiście jest, że najwięcej trudności nastęrczy system *common law*, także przez odmienną siatkę pojęciową¹³. Należy podkreślić, że brak udziału Zjednoczo-

⁹ M. Pazdan: *Kolizyjnoprawna problematyka...*, s. 154.

¹⁰ Ibidem; J. Balicki: *Problemy kolizyjne prawa spadkowego*. Warszawa 1963, s. 34.

¹¹ M. Pazdan: *Kolizyjnoprawna problematyka...*, s. 154.

¹² Ibidem, s. 158 i nast.

¹³ Zgodnie z art. 1 i 2 Protokołu nr 21 w sprawie stanowiska Zjednoczonego Królestwa i Irlandii w odniesieniu do przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, załączonego do Traktatu o Unii Europejskiej i do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, te państwa członkowskie nie uczestniczą w przyjęciu rozporządzenia spadkowego i nie są nim związane ani go nie stosują. Nie uniemożliwia to jednak Zjednoczonemu Królestwu i Irlandii notyfikowania zamiaru zaakceptowania rozporządzenia po jego przyjęciu zgodnie z art. 4 tego protokołu.

nego Królestwa i Irlandii nie wpływa na stosowanie prawa tych krajów (a także innych państw *common law*), zgodnie z art. 20 rozporządzenia spadkowego.

Powstaje pytanie, jakie prawo powinno być stosowane w sytuacji, gdy polski sąd natknie się na system odmienny od systemu sukcesji uniwersalnej. Rozwiązaniem może być stosowanie przepisów prawnych państwa obcego z modyfikacją, polegającą na pominięciu określonego przepisu, który byłby niezgodny z porządkiem publicznym, lub stosowanie *lex fori* lub — zważywszy na okoliczności konkretnego przypadku — stosowanie bardziej odpowiedniego prawa¹⁴.

1.2. Poglądy judykatury na gruncie ustawy p.p.m. z 1965 r. i ustawy p.p.m. z 2011 r.

Orzecznictwo Sądu Najwyższego również zajmuje się zagadnieniem zakresu statutu spadkowego¹⁵, wywierając tym samym wpływ na kierunek praktyki. W postanowieniu z dnia 15 lipca 2005 r.¹⁶ Sąd Najwyższy, badając sprawę pod względem obowiązującej wówczas ustawy p.p.m. z 1965 r., stwierdził, że kwestie związane z nabyciem spadku należy oceniać według statutu spadkowego, tj. prawa zasadniczo właściwego dla sprawy spadkowej (*lex successionis*).

Podobne stanowisko zostało również zaprezentowane w orzeczeniu z dnia 15 kwietnia 2011 r.¹⁷ W tym postanowieniu Sąd Najwyższy niejako potwierdził, że statutowi spadkowemu podlega przyjęcie lub odrzucenie spadku w zakresie takich kwestii, jak: możliwość przyjęcia lub odrzucenia spadku, czasowe granice, w jakich można spadek przyjąć lub odrzucić, treść oświadczenia w przedmiocie przyjęcia spadku i skutki oświadczenia o przyjęciu spadku wprost lub z dobrodziejstwem inwentarza, skutki odrzucenia spadku, dopuszczalność częściowego przyjęcia lub odrzucenia spadku, a także wpływ wad oświadczeń woli na skuteczność przyjęcia lub odrzucenia spadku. Tożsame stanowisko zajął Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 9 stycznia 2015 r.¹⁸

¹⁴ J. Balicki: *Problemy kolizyjne prawa...*, s. 34.

¹⁵ Trzeba jednak przyznać, że orzeczenia w tym zakresie nie są zbyt liczne. Na dzień 25.02.2016 r. to zaledwie 181 orzeczeń oznaczonych hasłem „statut spadkowy” w systemie Lex Omega, jednakże tylko kilka z nich dotyczy tego zagadnienia bezpośrednio.

¹⁶ IV CK 20/05, lex 159115.

¹⁷ III CSK 223/10, lex 951221.

¹⁸ V CSK 51/14, lex 1651023.

2. Wskazanie prawa właściwego

2.1. Wprowadzenie

Prawo właściwe w rozporządzeniu spadkowym wyznacza art. 21 i art. 22. Zgodnie z art. 20 rozporządzenia, prawo tak wskazane stosuje się niezależnie od tego, czy jest ono prawem państwa członkowskiego. Normy ustanowione mają charakter zupełny, wszechstronny, o nieograniczonym zakresie sytuacyjnym¹⁹. Prawo właściwe ustalone na podstawie rozporządzenia stanowi wówczas materialnoprawną podstawę orzeczenia (*ius*) w państwie, którego sąd posiada jurysdykcję w danej sprawie (*forum*), zgodnie z art. 4—11 rozporządzenia spadkowego, lub w przypadku przyjęcia lub odrzucenia spadku na mocy art. 13²⁰. Istotny jest tu motyw 27. preambuły rozporządzenia, stanowiący, że jego celem jest umożliwienie stosowania przez organ zajmujący się ogółem spraw dotyczących spadku w jak największym zakresie własnego prawa²¹. Zasadą ma być stosowanie własnego prawa, stąd zbieg *ius* i *forum* dzięki łącznikowi miejsca zwykłego pobytu w zakresie jurysdykcji i prawa właściwego.

2.2. Łącznik miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy

Zgodnie z art. 21 ust. 1 rozporządzenia spadkowego, jeżeli przepisy rozporządzenia nie stanowią inaczej, prawem właściwym dla ogółu spraw dotyczących spadku jest prawo państwa, w którym zmarły miał miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci. Statut spadkowy zostaje wyznaczony łącznikiem zwykłego pobytu spadkodawcy, co potwierdza tożsamość łącznika jurysdykcyjnego i kolizyjnego²².

¹⁹ A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia według unijnego rozporządzenia dotyczącego spraw spadkowych*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” [dalej: KPP] 2012, z. 4, s. 903—904; A. Wysocka: *Projekt jednolitego międzynarodowego prawa spadkowego państw Unii Europejskiej*. KPP 2010, z. 1, s. 184.

²⁰ M. Załucki, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki. Warszawa 2015, s. 136; P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz, *EU Regulation on Succession and Wills: Commentary*. Köln 2015, s. 119—118.

²¹ A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 143.

²² M. Orecki: *Jurysdykcja, prawo właściwe oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach spadkowych w świetle rozporządzenia (UE) nr 650/2012 z 4 lipca 2012 r.* „Przegląd Sądowy” styczeń 2013, s. 92.

Łącznik miejsca zwykłego pobytu (*residence habituelle, gewöhnlicher Aufenthalt, habitual residence*, pobyt stały) wykorzystywany jest w wielu konwencjach podpisanych przez Polskę²³ oraz w wielu aktach normatywnych Unii Europejskiej²⁴, a także w polskiej ustawie p.p.m. Nie jest natomiast powszechnie stosowany w ustawodawstwach krajowych²⁵.

Pobyt stały należy do grupy łączników personalnych i nie jest tożsamy z pobytem prostym, który jest każdym chwilowym, tymczasowym, okazjonalnym przebywaniem danej osoby na określonym terytorium (np. podczas wycieczki, odbywania kary pozbawienia wolności, misji wojskowej). Pobyt zwykły podobny jest natomiast do miejsca zamieszkania, jednakże nasilenie elementów *corpus* (element obiektywny rozumiany jako miejsce osiedlenia się) i *animus* (element subiektywny, czyli zamiar zamieszkania w określonym miejscu) w przypadku pobytu zwykłego jest słabsze. Oznacza to, że miejscem zwykłego pobytu będzie miejsce, w którym koncentruje się aktywność życiowa (*vital interests*) danej osoby w pewnym okresie²⁶. Mówiąc inaczej, miejscem zwykłego pobytu jest „miejsce, w którym dana osoba fizyczna zazwyczaj przebywa i w którym ześrodkowane są jej życiowe interesy”²⁷. Pobytem zwykłym będzie osiedlenie się w danym państwie na okres studiów czy wyjazd w celach zarobkowych²⁸. Chwilowa przerwa w przebywaniu w określonym miejscu nie pozbawia tego miejsca przymiotu zwykłego pobytu²⁹. Łącznik miejsca zwykłego pobytu ma wiele zalet, jak np. nacisk na kryterium faktycznego zamieszkiwania w danym państwie³⁰.

²³ Na przykład: Konwencja haska z 1961 r. dotyczy kolizji w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych; Konwencja haska z 1973 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych;

O. Bobrzyńska: *Ujednolicenie pojęć „zamieszkania” i „pobytu” w rezolucji (72) 1 Komitetu Ministrów Rady Europy*. KPP 2015, z. 3, s. 727—730.

²⁴ Na przykład: Rzym I, Rzym II, Rzym III, rozporządzenie alimentacyjne.

²⁵ A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 138.

²⁶ M. Pazdan: *Statut spadkowy w świetle rozporządzenia spadkowego*. W: *Nowe europejskie prawo spadkowe*. Red. M. Pazdan, J. Górecki. Warszawa 2015, s. 99; F. Odersky, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz: *EU Regulation on Succession...*, s. 68.

²⁷ M. Świerszczyński, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan. Warszawa 2014, s. 232; M. Pazdan: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Warszawa 2012, s. 55.

²⁸ M. Pazdan: *Prawo prywatne...*, s. 55—56; Idem: *Statut spadkowy...*, s. 97.

²⁹ M. Pazdan: *Statut spadkowy...*, s. 99.

³⁰ Ibidem, s. 97; A. Wysocka-Bar: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 58; O. Bobrzyńska: *Ujednolicenie pojęć „zamieszkania” i „pobytu” w rezolucji...*, s. 732—736, 752—757.

Ustawodawca unijny nie zdefiniował w rozporządzeniu miejsca zwykłego pobytu i nie ma wymogu pozostawania w określonym państwie przez pewną długość czasu³¹. Definicję taką zawierał jedynie projekt rozporządzenia, a brak takiej definicji w już przyjętym rozporządzeniu świadczy o celowym działaniu ustawodawcy, który zrezygnował z jego arbitralnego określenia³². Na potrzeby rozporządzenia spadkowego należy interpretować to pojęcie w sposób autonomiczny (swoisty), a więc ustalać jego znaczenie zgodnie z okolicznościami konkretnego przypadku, uwzględniając kontekst przepisu i cel rozporządzenia³³. Ten sam łącznik został zastosowany przy wyznaczaniu jurysdykcji w sprawach spadkowych³⁴. Pojęcie miejsca pobytu zwykłego powinno być interpretowane podobnie w obu przypadkach³⁵. Wskazówki co do rozumienia pojęcia można natomiast znaleźć w preambule do rozporządzenia³⁶. Zgodnie z motywem 23. rozporządzenia, łącznik zwykłego pobytu został wprowadzony w związku z rosnącą mobilnością obywateli UE i ułatwieniem funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Pozwala on lepiej ocenić więź między daną sprawą spadkową a państwem członkowskim, w którym sprawowana jest jurysdykcja. Brak wymogu co do długości pozostawania w państwie ma być zrekomensowany tym, że zgodnie z motywem 23. organ zajmujący się sprawą spadkową powinien dokonać ogólnej oceny okoliczności życia zmarłego w latach poprzedzających jego śmierć i w chwili jego śmierci, uwzględniając wszystkie istotne elementy faktyczne, w szczególności zaś czas trwania i regularność obecności zmarłego w danym państwie oraz warunki i powody tej obecności. Ustawodawcy unijnemu zależało na wykazaniu ścisłego i stabilnego związku z danym państwem. Zamiar spadkodawcy powinien być zamanifestowany³⁷. Przepisy rozporządzenia nie zawierają jednak wyraźnego odwołania do przepisów w państwie członkowskim, które pozwalałaby na dokładniejszą

³¹ Konwencja haska o dziedziczeniu przewiduje wymóg 5 lat przebywania w państwie.

³² A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 141; M. Pazdan: *Statut spadkowy...*, s. 98.

³³ Zob. wyroki TS: z dnia 18 stycznia 1984 r. w sprawie 327/82 Ekro, Rec. s. 107, pkt 11; z dnia 6 marca 2008 r. w sprawie C-98/07 Nordania I-14377 MERCREDI Finans i BG Factoring. Zb. Orz. s. I-1281, pkt 17; a także z dnia 2 kwietnia 2009 r. w sprawie C-523/07 A. Zb. Orz. s. I-2805, pkt 34.

³⁴ Zob. pkt 3 niniejszego artykułu.

³⁵ M. Pazdan: *Statut spadkowy...*, s. 98; P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damschelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz: *EU Regulation on Succession...*, s. 122.

³⁶ O znaczeniu preambuły w kontekście wykładni przepisów M. Załucki, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 31.

³⁷ A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 142.

interpretację zwykłego pobytu. Przede wszystkim należy brać pod uwagę cel rozporządzenia spadkowego.

Motyw 24. preambuły rozporządzenia może stanowić wskazówkę w sytuacjach, w których trudno określić miejsce zwykłego pobytu. Rozporządzenie określa przykładowe powody takich komplikacji jako zawodowe lub ekonomiczne, gdy spadkodawca wyjechał za granicę, aby tam pracować, ale jednocześnie zachował ścisły i stabilny związek ze swoim państwem pochodzenia. W zależności od okoliczności danej sprawy spadkodawcę można uznać za nadal posiadającego miejsce zwykłego pobytu w państwie pochodzenia, w którym znajdował się ośrodek interesów jego życia rodzinnego i społecznego. Trudności mogą także mieć miejsce wtedy, gdy zmarły mieszkał na zmianę w kilku kolejnych państwach, lub gdy podróżował między państwami, nie osiedlając się na stałe w żadnym z nich. Jeżeli zmarły był obywatelem jednego z tych państw lub wszystkie główne składniki jego majątku znajdowały się w jednym z tych państw, to proponuje się, by szczególnym czynnikiem w ogólnej ocenie wszystkich okoliczności faktycznych mogło być jego obywatelstwo lub położenie tych składników majątku. Zdaniem doktryny, w rozporządzeniu spadkowym związki osobiste i rodzinne przeważają nad związkami zawodowymi i ekonomicznymi³⁸.

Zwykły pobyt nie jest tożsamy z przejściową obecnością spadkodawcy w danym państwie. Zagadnieniem tym zajął się Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w wyroku w sprawie Mercredi³⁹, z którego wynika, że z użycia przymiotnika „zwykły” można jedynie wnioskować, że pobyt musi charakteryzować pewna trwałość lub regularność. W celu odróżnienia zwykłego pobytu od jedynie przejściowej obecności, pobyt ten musi charakteryzować się co do zasady określoną długością, odzwierciedlającą dostateczny stopień trwałości. Trybunał podkreślił, że istotna jest chęć ustanowienia tam przez zainteresowanego, z zamiarem nadania mu trwałego charakteru, stałego bądź zwykłego ośrodka swych interesów życiowych. W związku z tym długość pobytu może służyć jedy-

³⁸ Ibidem; M. Rzewuski, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 76. Na temat innych przykładów: M. Pazdan: *Statut spadkowy...*, s. 100—101; P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz: *EU Regulation on Succession...*, s. 123—124.

³⁹ Wyrok TS UE z dnia 22.12.2010 r., sygn. C-497/10 PPU, Barbara Mercredi v. Richard Chaffe. Zb. Orz. 2010, s. I-14309. Warto zaznaczyć, że wyrok Trybunału dotyczył wykładni rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000. Dz.Urz. L 338, s. 1; również w wyroku z dnia 25 lutego 1999 r. w sprawie C-90/97, Robin Swaddling v. Adjudication Officer. Zb. Orz. 1999, s. I-01075 Trybunał zajął podobne stanowisko.

nie jako wskaźnik w przypadku oceny trwałości zamieszkania, która to ocena musi być najpierw dokonana w świetle ogółu okoliczności właściwych konkretnej sprawie⁴⁰.

Doktryna nie jest zgodna co do tego, czy spadkodawca może mieć równocześnie więcej niż jedno miejsce zwykłego pobytu. Jeden z poglądów przedstawionych w doktrynie opowiada się za zasadą, zgodnie z którą spadkodawca może mieć tylko jedno miejsce zwykłego pobytu⁴¹. Natomiast drugi pogląd opiera się na twierdzeniu, że w wyjątkowych przypadkach spadkodawca może posiadać miejsce zwykłego pobytu w dwóch państwach⁴². Utrata miejsca zwykłego pobytu w jednym z państw wiąże się zwykłe z nabyciem miejsca zwykłego pobytu w innym państwie⁴³.

Wydaje się, że przyjęcie, iż osoba fizyczna ma więcej niż jedno miejsce zwykłego pobytu, jest dopuszczalne. Decydujące znaczenie ma mieć przecież przeważająca, główna działalność życiowa (aktywność) danej osoby na określonym obszarze. Nie należy zapominać, że łącznik miejsca zwykłego pobytu bazuje głównie na okolicznościach faktycznych. Cechuje go względna stabilizacja i trwałość, jednak odróżnia się go od łącznika miejsca zamieszkania. Nietrudno wyobrazić sobie sytuację, w której osoba fizyczna, mająca nieruchomości w dwóch państwach, spędza pół roku w każdym z nich, lub gdy praca konkretnej osoby wiąże się z przebywaniem czasowo (w takim samym wymiarze) w dwóch państwach⁴⁴. W takiej sytuacji dopuszczenie istnienia równoczesnego miejsca zwykłego pobytu w dwóch państwach byłoby zasadne. Rozwiązaniem tej kwestii mogłoby być przyjęcie, że miejscem zwykłego pobytu będzie miejsce, w którym koncentruje się większa część aktywności życiowej człowieka.

Mimo wyznaczenia w powyższy sposób statutu spadkowego, może się zdarzyć, że zastosowanie prawa właściwego ustalonego według łącznika miejsca pobytu zwykłego nie będzie najwłaściwsze dla sytuacji spadkodawców. Wtedy, zgodnie z rozporządzeniem, możliwe są korekty.

⁴⁰ M. Rzewuski, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 76.

⁴¹ A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 142; M. Świerszczyński, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 232.

⁴² M. Pazdan: *Statut spadkowy...*, s. 100—101.

⁴³ Ibidem, s. 98. Proponuje się, by miejscem zwykłego pobytu na użytek rozporządzenia spadkowego było to miejsce „aktywniejsze”. Kilka jednostek terytorialnych a łącznik pobytu zwykłego, ibidem, s. 101—102.

⁴⁴ M. Świerszczyński podaje przykład emerytów niemieckich mających domek poza terenem Niemiec. Zob. M. Świerszczyński, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 233, przyp. 219.

2.3. Reguła korekcyjna — klauzula ściślejszego związku

Zgodnie z art. 21 ust. 2 rozporządzenia spadkowego, w przypadku gdy wyjątkowo ze wszystkich okoliczności sprawy jasno wynika, że w chwili śmierci zmarły był w sposób oczywisty bliżej związany z państwem innym niż państwo, którego prawo byłoby właściwe według łącznika miejsca pobytu zwykłego, prawem właściwym dla dziedziczenia jest prawo tego innego państwa. Klauzula ściślejszego związku jest często stosowana w krajowych unormowaniach⁴⁵ międzynarodowego prawa prywatnego poszczególnych państw, występuje również w Konwencji haskiej o prawie właściwym dla dziedziczenia z 1989 r.⁴⁶

Już literalna wykładnia tego przepisu wskazuje na możliwość użycia reguły korekcyjnej jedynie w wyjątkowych przypadkach, a nie jako łącznika pomocniczego (subsidiarnego)⁴⁷. Klauzula ta pozwala na odstąpienie od prawa właściwego wskazanego zgodnie z art. 21 ust. 1 rozporządzenia na podstawie wszystkich okoliczności. Przeciwdziała automatycznemu zastosowaniu łącznika miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy, gdy inne czynniki wskazują, że spadkodawca był bliżej związany z innym państwem⁴⁸. Podkreśla to motyw 25. preambuły rozporządzenia: „przy ustalaniu prawa właściwego dla dziedziczenia organ zajmujący się sprawą spadkową może w wyjątkowych sytuacjach — na przykład gdy zmarły przeniósł się do państwa zwykłego pobytu stosunkowo krótko przed śmiercią, a wszystkie okoliczności sprawy wskazują, że był on w sposób oczywisty bliżej związany z innym państwem — dojść do wniosku, że prawem właściwym dla dziedziczenia nie powinno być prawo państwa zwykłego pobytu zmarłego, lecz prawo państwa, z którym zmarły był w oczywisty sposób bliżej związany. Ten oczywiście najbliższy związek nie powinien być jednak przywoływany jako pomocniczy łącznik w przypadkach, gdy ustalenie miejsca zwykłego pobytu zmarłego w chwili śmierci okazuje się skomplikowane”.

Dzięki klauzuli ściślejszego związku (klauzuli wymijającej, *clause d'exception*, *Ausweichklausel*, *closer connection*) przełamany zostaje łącznik miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci. Spadko-

⁴⁵ Klauzula ściślejszego związku wykorzystywana jest również w rozporządzeniach unijnych, np. rozporządzenie Rzym I w art. 4 ust. 3 i Rzym II w art. 4 ust. 3.

⁴⁶ A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 144; Eadem: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 73—75; M. Świerszczyński, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 246—248.

⁴⁷ M. Pazdan: *Statut spadkowy...*, s. 102—103.

⁴⁸ P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz: *EU Regulation on Succession...*, s. 124.

dawca w chwili śmierci może nie mieć w ogóle miejsca zwykłego pobytu. Tym samym „do głosu” może dojść prawo miejsca pobytu zwykłego spadkodawcy, prawo ojczyście czy prawo miejsca zamieszkania z momentu wcześniejszego niż chwila śmierci spadkodawcy⁴⁹. Zaletą tego rozwiązania jest ściślejsze powiązanie z bardziej właściwym prawem dla sprawy spadkowej, lecz wadą może być naruszenie pewności prawa⁵⁰.

Klauzulą ściślejszego związku może się posłużyć zarówno sąd, jak i notariusz⁵¹. Niedopuszczalne jest zastosowanie tej reguły w sytuacji, gdy spadkodawca dokonał wyboru prawa⁵².

Zgodnie z art. 34 ust. 2 rozporządzenia spadkowego, w przypadku klauzuli ściślejszego związku nie stosuje się instytucji odesłania (o czym dalej). W tym wypadku sąd (lub notariusz) powinien zastosować merytoryczne prawo spadkowe państwa wskazanego jako właściwe na mocy rozporządzenia⁵³.

2.3. Łącznik wyboru prawa⁵⁴

Przejaw autonomii woli, jakim jest wybór prawa właściwego dla danego stosunku prawnego, ma długą historię w europejskim prawie prywatnym międzynarodowym⁵⁵. Wybór prawa pojawia się także w uregulowaniach krajowych, np. w ustawodawstwie: Szwajcarii, Finlandii, Niemiec, Włoch, Liechtensteinu, Belgii, Albanii, Czarnogóry, Białorusi, Azerbej-

⁴⁹ M. Pazdan: *Statut spadkowy...*, s. 103.

⁵⁰ A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 144.

⁵¹ M. Pazdan: *Statut spadkowy...*, s. 103.

⁵² A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 145.

⁵³ Ibidem, s. 144.

⁵⁴ Wybór prawa doczekał się licznych wypowiedzi doktryny. Por. A. Wysocka-Bar: *Wybór prawa w międzynarodowym...*; J. Pazdan: *Wybór prawa w sprawach spadkowych w ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym z 2011 r.* W: „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego”. T. 9. Red. M. Pazdan. Katowice 2011, s. 9–22; M. Czepelak: *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej*. Warszawa 2015; A. Wysocka: *EU Succession Regulation: Choice of Applicable Law and Protection of Family Members*. In: *The Future of Family Property in Europe*. Eds. K. Boele-Woelki, J. Miles, J.M. Scherpe. Cambridge—Antwerp—Portland 2011, s. 383 i nast.

⁵⁵ Na przykład: art. 3 rozporządzenia Rzym I, art. 14 rozporządzenia Rzym II, art. 3 Konwencji rzymskiej z dnia 19.06.1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, art. 7 i 8 Protokołu haskiego z dnia 23.11.2007 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych.

dżanu, Estonii, Bułgarii⁵⁶, Rumunii, Kazachstanu, niektórych państw kontynentu amerykańskiego (Nowy York, Quebec), Burkina Faso, a także w ustawie p.p.m. z 2011 r.⁵⁷

Stosowanie łącznika wyboru prawa cechują wady i zalety, które doczekały się licznych opracowań w piśmiennictwie prawniczym⁵⁸. Wśród zalet tego rozwiązania niewątpliwie można wymienić poczucie bezpieczeństwa prawnego, przejawiającego się w tym, że prawo wybrane przez spadkodawcę będzie właściwe w danej sprawie spadkowej, a więc spadkodawca ma realny wpływ na ukształtowanie losów masy spadkowej. Wybór prawa jest także rozwiązaniem dylematu między konkurującymi łącznikami i — jak wcześniej wspomniano — przejawem autonomii woli spadkodawcy. Wybór prawa jest bardziej stabilny niż pozostałe łączniki. Wśród jego wad wymienia się m.in. zagrożenie dla interesów spadkobierców⁵⁹.

Rozporządzenie spadkowe rozgranicza wybór prawa właściwego dla ogółu kwestii spadkowych (statutu spadkowego) i wybór prawa właściwego dla czynności prawnych *mortis causa*. Zgodnie z art. 22 ust. 1 wspomnianego rozporządzenia, każdy może dokonać wyboru prawa państwa, którego obywatelstwo posiada w chwili dokonywania wyboru lub w chwili śmierci, jako prawa, któremu podlega ogół spraw dotyczących jego spadku. Wybór prawa państwa, któremu podlega ogół spraw spadkowych, oznacza wybór jednego statutu spadkowego dla całości spadku, tzn. zakaz rozczłonkowania statutu⁶⁰. Jest to jednostronne „oświadczenie woli wywołujące skutki prawne na płaszczyźnie kolizyjnoprawnej”⁶¹.

Spadkodawca zgodnie z rozporządzeniem spadkowym może dokonać jedynie ograniczonego wyboru⁶². Może wybrać prawo państwa, którego

⁵⁶ J. Pazdan: *Wybór prawa w rozporządzeniu spadkowym*. W: *Nowe europejskie prawo spadkowe*. Red. M. Pazdan, J. Górecki..., s. 107—114.

⁵⁷ J. Pazdan: *Wybór prawa w sprawach spadkowych w ustawie...*, s. 9—22; Eadem, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan. Warszawa 2015, s. 662—664.

⁵⁸ J. Pazdan: *Wybór prawa w rozporządzeniu spadkowym...*, s. 116—117; M. Pazdan: *Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Metody regulacji właściwości prawa*. Katowice 1973, s. 163 i nast.; A. Wysocka-Bar: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 167 i nast.; A. Wysocka: *Projekt jednolitego międzynarodowego prawa...*, s. 187—190; M. Świerszczyński, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 242—246.

⁵⁹ J. Pazdan: *Wybór prawa w sprawach spadkowych...*, s. 9—22; Eadem, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 676.

⁶⁰ P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 146.

⁶¹ J. Pazdan: *Wybór prawa w rozporządzeniu spadkowym...*, s. 121.

⁶² M. Orecki: *Jurysdykcja, prawo właściwe oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń...*, s. 91.

obywatelstwo posiada w chwili dokonywania wyboru, lub prawo państwa, którego obywatelstwo będzie posiadał w chwili śmierci. Zgodnie z art. 21 ust. 1 zd. 2, każdy, kto posiada więcej niż jedno obywatelstwo, może wybrać prawo każdego państwa, którego obywatelstwo posiada w chwili dokonywania wyboru lub w chwili śmierci⁶³. Późniejsza utrata tego obywatelstwa nie ma znaczenia. Sytuacja ta jest korzystna także dla uchodźców, zdarzają się bowiem sytuacje, w których oczekują oni na obywatelstwo w państwie innym niż to, w którym mają miejsce zwykłego pobytu⁶⁴.

Należy podkreślić, że spadkodawca może wybrać jedynie prawo, tj. porządek prawny⁶⁵. Spadkodawca może wybrać prawo państwa spoza Unii Europejskiej, pod warunkiem, że jest to jego prawo ojczyste⁶⁶. Musi jednak wybrać prawo dla całości spadku, rozporządzenie bowiem stanowi o niedopuszczalności wyboru częściowego⁶⁷.

Wybór prawa musi być dokonany w sposób wyraźny w oświadczeniu w formie rozrządzenia na wypadek śmierci lub musi wynikać z postanowień takiego rozrządzenia w sposób dorozumiany. Oznacza to, że wybór prawa musi zostać ujęty np. w testamentie. Ocena ważności takiego oświadczenia nie będzie jednak jednakowa we wszystkich państwach Unii Europejskiej. O tym, jak należy oceniać takie oświadczenie, będzie decydować to, czy państwo członkowskie UE jest stroną Konwencji haskiej z dnia 5 października 1961 r. o kolizji praw w przedmiocie formy rozrządzeń testamentowych⁶⁸. W Polsce, która jest stroną tej Konwencji, ocena ważności pod względem formy będzie podlegać jej postanowieniom, zgodnie z art. 75 ust. 1 rozporządzenia spadkowego. Państwa członkowskie niebędące jednocześnie stronami Konwencji ważność pod względem formy będą oceniać według postanowień rozporządzenia spadkowego⁶⁹.

⁶³ Rozwiązanie przyjęte w rozporządzeniu spadkowym, które dotyczy podwójnego lub wielorakiego obywatelstwa, spotkało się w doktrynie z krytyką. Zob. P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 147—150.

⁶⁴ Ibidem, s. 146.

⁶⁵ A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia...*, s. 908; J. Pazdan: *Wybór prawa w rozporządzeniu spadkowym...*, s. 124.

⁶⁶ P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 146.

⁶⁷ A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia...*, s. 908; Eadem: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 210 i nast.

⁶⁸ Dz.U. 1969, nr 34, poz. 284.

⁶⁹ A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia...*, s. 909. Zgodnie z art. 1 ust. 2 lit. F rozporządzenia spadkowego, ważność formalna ustnych rozrządzeń na wypadek śmierci znajduje się poza zakresem niniejszego rozporządzenia.

Zgodnie z motywem 39. preambuły, wybór prawa powinien być wyraźnie dokonany w oświadczeniu w formie rozrządzenia na wypadek śmierci lub powinien wynikać z postanowień takiego rozrządzenia. Wybór prawa może być uznany za wynikający z rozrządzenia na wypadek śmierci, jeżeli np. zmarły w swoim rozrządzeniu poczynił odniesienie do konkretnych przepisów prawa państwa jego obywatelstwa, lub jeżeli w inny sposób wymienił to prawo. Motyw 40. preambuły wskazuje natomiast, że wybór prawa powinien być ważny nawet wtedy, gdy wybrane prawo nie przewiduje możliwości wyboru prawa w sprawach spadkowych. Oznacza to, że wybór prawa może zostać dokonany przez wskazanie nazwy instytucji charakterystycznej dla tego prawa, napisanie testamentu w danym języku lub przed notariuszem w danym państwie⁷⁰. Spadkodawca może w sposób wyraźny nazwać prawo lub opisać łącznik, pod warunkiem, że będzie to łącznik obywatelstwa z odpowiedniej chwili⁷¹.

Zgodnie z art. 22 ust. 3 rozporządzenia, ważność materialna aktu, którym dokonano wyboru prawa, podlega wybranemu prawu. Prawu wybranemu przez spadkodawcę podlegać będzie jedynie ocena ważności, a nie dopuszczalność tego wyboru⁷². Prawu wybranemu będzie również podlegać: zdolność osoby dokonującej rozrządzenia, dopuszczalność przedstawicielstwa, interpretacja wyboru prawa, kwestie związane ze zgodą i z zamiarem, w tym wady czynności prawnej⁷³. Na podstawie tego przepisu nie dokonuje się oceny co do formy⁷⁴.

Według art. 22 ust. 4 rozporządzenia, każda zmiana lub odwołanie wyboru prawa musi spełniać wymogi co do formy przewidziane dla zmiany lub odwołania rozrządzenia na wypadek śmierci. Powyższy artykuł przesądza, że zmiana lub odwołanie wyboru prawa jest możliwe i leży w gestii spadkodawcy, który może sporządzić nowe rozrządzenie na wypadek śmierci⁷⁵.

⁷⁰ W doktrynie pojawiają się także wątpliwości co do tego, czy spadkodawca jest świadomy istnienia konfliktu praw. A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia...*, s. 910—911.

⁷¹ J. Pazdan: *Wybór prawa w rozporządzeniu spadkowym...*, s. 124.

⁷² Ibidem, s. 126.

⁷³ A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia...*, s. 912.

⁷⁴ A. Wysocka-Bar: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 212 i nast.; P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 152—153; P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz: *EU Regulation on Succession...*, s. 130.

⁷⁵ W niektórych państwach odwołanie testamentu (w którym mogło dojść do wyboru prawa) następuje niekiedy z mocy prawa. Wątpliwości mogą się pojawić także wtedy, gdy wybór prawa nastąpił w umowie dziedziczenia. Zob. A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia...*, s. 912—915; Eadem: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 238 i nast.; P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz: *EU Regulation on Succession...*, s. 130.

Jeżeli spadkodawca nie wybierze prawa właściwego, to dla ogółu spraw dotyczących spadku właściwe będzie prawo państwa zwykłego pobytu zgodnie z art. 21 ust. 1 rozporządzenia, chyba że spełnione są wymogi dotyczące klauzuli ściślejszego związku z art. 21 ust. 2.

Zgodnie z art. 34 ust. 2 rozporządzenia, wybór prawa wyklucza odeślanie, co jest zrozumiałe z uwagi na to, że „przy stosowaniu prawa wybranego nie bierze się [...] pod uwagę norm prawa prywatnego międzynarodowego, wchodzących w skład wybranego systemu prawnego”⁷⁶.

3. Zakres stosowania prawa właściwego w rozporządzeniu spadkowym

Rozporządzenie spadkowe daje wskazówki co do zakresu stosowania prawa właściwego w sprawach spadkowych (art. 23 rozporządzenia)⁷⁷. Zgodnie z ust. 1, statutowi spadkowemu podlega ogół spraw dotyczących spadku⁷⁸. Tłumaczenie sformułowania „ogół spraw dotyczących spadku” w państwach członkowskich nie jest jednolite i wywołuje rozbieżności. Wątpliwości budzą przede wszystkim wersja angielska i francuska. Sformułowania „the succession as a whole” w angielskiej wersji językowej i „l'ensemble d'une succession” we francuskiej wersji językowej wskazują na jednolitość prawa właściwego dla całego spadku (zakaz *depeçage* — rozczłonkowywania statutu spadkowego)⁷⁹. Zatem prawo właściwe ma obejmować cały spadek, a nie tylko jego część⁸⁰. Jedność spadku obejmuje wszystkie aktywa (*assets*) spadku, zarówno mienie ruchome, jak i nieruchomości, ale także kwestie prawne związane ze spadkiem od

⁷⁶ J. Pazdan: *Wybór prawa w rozporządzeniu spadkowym...*, s. 126; J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 685; P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz: *EU Regulation on Succession...*, s. 174—175.

⁷⁷ W rozporządzeniu statut spadkowy nie jest tożsamy ze statutem dla czynności *mortis causa*.

⁷⁸ M. Pazdan: *Prawo prywatne...*, s. 352 i nast. O problemie kwalifikacji T. Kot, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 154—155.

⁷⁹ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 684; A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia...*, s. 908; Eadem: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 210.

⁸⁰ Szerzej o kolizyjnej jednolitości spadku zob. M. Rzewuski, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 73—75.

jego otwarcia do ostatecznego podziału⁸¹. Ma to związek z motywem 42. rozporządzenia⁸². Różnica wynikająca z polskiej i francuskiej czy angielskiej wersji językowej nie ma jednak wpływu na wykładnię tego sformułowania⁸³.

W ust. 2 omawianego przepisu prawodawca unijny wymienił np. kwestie prawne, które mieszczą się w pojęciu „ogół spraw dotyczących spadku”⁸⁴. Wśród tych kwestii prawnych znajduje się m.in. określenie beneficjentów, ich udziałów lub innych praw spadkowych. Artykuł 23 ust. 2 lit. e dotyczy kwestii przejścia składników majątku, praw i obowiązków wchodzących w skład spadku na spadkobierców oraz, w stosownych przypadkach, na zapisobierców, w tym warunki i skutki przyjęcia lub odrzucenia spadku, lub zapisu⁸⁵. Statut spadkowy określa możliwość przyjęcia lub odrzucenia spadku: proste przyjęcie spadku, przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza, odrzucenie spadku⁸⁶. Do zakresu zastosowania statutu spadkowego należą więc: przesłanki, skutki, termin złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku oraz jego treść. Statut spadkowy określa również, od kiedy oświadczenie to może być złożone,

⁸¹ P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhardt: *EU Regulation on Succession...*, s. 131.

⁸² Prawo ustalone jako prawo właściwe dla dziedziczenia powinno regulować dziedziczenie od chwili otwarcia spadku do chwili przeniesienia własności składników majątku spadkowego na beneficjentów ustalonych na mocy tego prawa. Powinno ono również regulować kwestie związane z zarządzaniem spadkiem oraz z odpowiedzialnością za długi spadkowe. Spłata długów spadkowych może, w zależności w szczególności od prawa właściwego dla dziedziczenia, obejmować uwzględnienie określonego pierwszeństwa wierzycieli.

⁸³ T. Kot, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 154–155.

⁸⁴ P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhardt: *EU Regulation on Succession...*, s. 132.

⁸⁵ W angielskiej wersji językowej sformułowanie to brzmi następująco: *the conditions and effects of the acceptance or waiver of the succession*, co pozwala stwierdzić, że słowo *condition* w polskiej wersji językowej można zastąpić słowem *przesłanka*, a niekoniecznie *warunek*. Warto jedynie nadmienić, że Konwencja o prawie właściwym dla dziedziczenia w wyniku śmierci, sporządzona w Hadze w dniu 1 sierpnia 1989 r. (Convention on the Law Applicable to Succession to the Estates of Deceased Persons), stanowiła inspirację dla art. 23 rozporządzenia spadkowego. Funkcję tego artykułu w Konwencji pełni art. 7. Konwencja nie weszła w życie. Zob. A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia*. KPP 2007, z. 2, s. 561 i nast.; P. Czubik: *Przepisy dotyczące odrzucenia spadku w europejskim rozporządzeniu spadkowym z perspektywy polskiego notariusza*. „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, nr 2, s. 14; Idem: *Transgraniczne odrzucenie spadku w świetle rozporządzenia nr 650/2012 — zagadnienia wybrane*. „Rejent” 2017, nr 2 (310), s. 26.

⁸⁶ P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhardt: *EU Regulation on Succession...*, s. 138.

a także kiedy upływa termin do jego złożenia. Wskazuje też skutki niezłożenia oświadczenia (skutki milczenia) oraz kwestię wad oświadczenia woli (ich rodzaje, przesłanki itd.).

O tym, czy dane prawo lub obowiązek wchodzi w skład spadku, decyduje nie statut spadkowy, lecz *lex cause*, czyli prawo właściwe dla tego prawa lub obowiązku⁸⁷.

Stan cywilny osoby fizycznej i stosunki rodzinne oraz stosunki porównywalne z rodzinnymi zostały wyłączone z zakresu stosowania rozporządzenia zgodnie z art. 1 ust. 2 lit. a. Kwestie te należą do innego statutu niż spadkowy. Stan cywilny należy do zakresu statutu personalnego⁸⁸. Stosunki rodzinne i podobne stanowią najczęściej kwestię wstępną, rozstrzyganą według prawa dla nich właściwego. W doktrynie podnosi się, że dyskusyjne jest jedynie to, „czy to prawo sąd powinien ustalać na podstawie własnej normy kolizyjnej miarodajnej dla kwestii, o którą chodzi, czy też na podstawie norm kolizyjnych wchodzących w skład systemu prawnego, któremu podlega sprawa spadkowa jako sprawa główna”⁸⁹.

Z zakresu rozporządzenia wyłączono także zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych osób fizycznych, z zastrzeżeniem art. 23 ust. 2 lit. c oraz art. 26. W tym zakresie stosuje się krajowe normy kolizyjne; w Polsce jest to art. 11 ust. 1 p.p.m. Zgodnie z wymienionym przepisem, zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej podlegają jej prawu ojczystemu⁹⁰.

Zgodnie z art. 23 ust. 2 lit. c rozporządzenia, statutowi spadkowemu podlega zdolność dziedziczenia. Możliwość bycia spadkobiercą określa zatem statut spadkowy. Nie podlega więc ona ocenie na podstawie statutu personalnego⁹¹. Zdolność dziedziczenia nie jest rozumiana jako zdolność do czynności na wypadek śmierci, zatem nie obejmuje ona tego swym zasięgiem⁹². Artykuł 23 ust. 2 lit. c nie dotyczy zdolności prawnej, ponieważ stanowi o pojęciu dziedziczenia w wąskim znaczeniu.

⁸⁷ A. Wysocka-Bar: *Prawo właściwe dla dziedziczenia...*, s. 930.

⁸⁸ M. Pazdan: *Zakres zastosowania rozporządzenia spadkowego*. W: *Nowe europejskie prawo spadkowe*. Red. M. Pazdan, J. Górecki..., s. 19–35.

⁸⁹ Ibidem, s. 26; M. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 343 i nast.

⁹⁰ M. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20A: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 576–589, 595–612.

⁹¹ O tradycji zaliczania zdolności dziedziczenia do statutu spadkowego M. Pazdan: *Zakres zastosowania rozporządzenia spadkowego...*, s. 27; Idem: *Zdolność dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. SC 1974, T. 24, s. 89 i nast.; B. Walaśzek, M. Sośniak: *Zarys prawa międzynarodowego...*, s. 271 i nast.

⁹² T. Kot, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 158; P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhartz: *EU Regulation on Succession...*, s. 134–135.

Statut spadkowy decyduje o możliwości dziedziczenia *nasciturusa*, dziecka jeszcze nie poczętego (*nondum conceptus*) i fundacji, która może być utworzona po śmierci spadkodawcy. Statut spadkowy jest również miarodajny do oceny wydziedziczenia⁹³. Do zakresu zastosowania prawa właściwego wyznaczonego według reguł rozporządzenia spadkowego włączono również niegodność dziedziczenia⁹⁴.

4. Statut spadkowy w polskim prawie prywatnym międzynarodowym

Ustawy p.p.m. z lat 1926, 1965 i 2011 dla wskazania prawa właściwego dla spraw spadkowych posługiwały się łącznikiem obywatelstwa spadkodawcy (*lex patriae*). Ustawy te nie przewidywały możliwości wyboru prawa dla spraw spadkowych⁹⁵.

W ustawie p.p.m. z 2011 r. normą kolizyjną wskazującą prawo właściwe przed wejściem w życie rozporządzenia spadkowego był art. 64 p.p.m. Zgodnie z ust. 2 wymienionego przepisu, w razie braku wyboru prawa w sprawie spadkowej właściwe było prawo ojczyste spadkodawcy z chwili jego śmierci. Według art. 64 ust. 1 p.p.m., spadkodawca w testamencie lub w innym rozrządzeniu na wypadek śmierci mógł poddać sprawę spadkową swojemu prawu ojczystemu, prawu miejsca swojego zamieszkania albo prawu miejsca swojego zwykłego pobytu z chwili dokonania tej czynności lub z chwili swojej śmierci, a w razie braku wyboru prawa w sprawie spadkowej właściwe było prawo ojczyste spadkodawcy z chwili jego śmierci. W ustawie z 2011 r. uregulowanie również oparto na zasadzie kolizyjnej jednolitości spadku⁹⁶.

Normy z art. 64 p.p.m. obejmowały nim wszystkie kwestie prawne związane z przejściem masy majątkowej na spadkobierców. Co do zasady w sprawach spadkowych przewidywano właściwość prawa ojczystego. Zgodnie z art. 2 ust. 1 p.p.m., obywatel polski podlega prawu polskie-

⁹³ J. Gołaczyński: *Prawo prywatne...*, s. 309 i nast.

⁹⁴ Zaliczenie niegodności dziedziczenia do statutu spadkowego: M. Pazdan: *Prawo prywatne...*, s. 274 i nast.

⁹⁵ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 672—674; J. Fabian: *Statut spadkowy w nowym prawie prywatnym międzynarodowym*. „Państwo i Prawo” 1968, z. 11, s. 802—806.

⁹⁶ A. Wysocka-Bar, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 139, 142—143.

mu, chociażby prawo innego państwa również uznawałoby go za swojego obywatela. Kwestię wielorakiego obywatelstwa cudzoziemców reguluje art. 2 ust. 2 i 3 p.p.m. Jeżeli występują wątpliwości co do obywatelstwa danej osoby, stosuje się art. 3 p.p.m.⁹⁷ Statut spadkowy rozstrzygał także o możliwości dziedziczenia nasciturusa i fundacji⁹⁸.

Normy z art. 64 p.p.m. obejmowały m.in. przesłanki dziedziczenia (np. otwarcie spadku, zdolność dziedziczenia), a także powołanie do dziedziczenia i nabycie spadku, w tym sposób dziedziczenia, przyjęcie spadku, odrzucenie spadku, odpowiedzialność za długi spadkowe⁹⁹.

Prawo polskie wykorzystuje zarówno łącznik zwykłego pobytu spadkodawcy w chwili śmierci, jak i prawo wybrane przez spadkodawcę z danej rozporządzenia spadkowego. Możliwość wyboru prawa wskazuje już art. 4, zgodnie z którym wyboru prawa można dokonać w przypadkach przewidzianych w ustawie, a art. 64 p.p.m. stanowi właśnie taki przypadek. Ustawa w art. 64 p.p.m. nie posługuje się wprost pojęciem „wybór”, lecz stanowi o „poddaniu sprawy spadkowej” określone mu prawu, a zamiast występującego w rozporządzeniu wyrażenia „prawa, któremu podlega ogół spraw dotyczących spadku” stosuje wyrażenie „prawo właściwe w sprawie spadkowej”. Należy jednak przyjąć, że są to pojęcia tożsame¹⁰⁰. Wyboru prawa na gruncie ustawy z 2011 r. ma dokonać spadkodawca, i to on ma ukształtować treść takiego oświadczenia¹⁰¹. Do ustalenia, czy dokonano wyboru prawa, i do oceny ważności zastosowanie znajdują: art. 11 p.p.m. (zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej, a więc statut personalny), art. 17 p.p.m. (osoba prawna), art. 24 p.p.m. (dokonanie czynności prawnej), art. 25 p.p.m. (forma czynności prawnej). Powyższe zasady mają zastosowanie do zmiany i uchylecia wyboru prawa¹⁰².

Według doktryny, regulacja w rozporządzeniu spadkowym stanowi regres w stosunku do polskiej ustawy p.p.m. z 2011 r.¹⁰³ Rozporządzenie

⁹⁷ *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz do ustawy z 4 lutego 2011 r.* Red. T. Szymanek, D. Czajka. Warszawa 2012, s. 270; J. Pazdan: *Wybór prawa w sprawach spadkowych...*, s. 9—22.

⁹⁸ *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz do ustawy z 4 lutego 2011 r.* Red. T. Szymanek, D. Czajka..., s. 271.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 271—272.

¹⁰⁰ P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz.* Red. M. Załucki..., s. 147.

¹⁰¹ J. Pazdan: *Wybór prawa w rozporządzeniu spadkowym...*, s. 115; Eadem: *Wybór prawa w sprawach spadkowych...*, s. 9—22; Eadem, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe.* Red. M. Pazdan..., s. 679—682.

¹⁰² *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz do ustawy z 4 lutego 2011 r.* Red. T. Szymanek, D. Czajka..., s. 272; J. Pazdan: *Wybór prawa w sprawach spadkowych...*, s. 9—22.

¹⁰³ P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz.* Red. M. Załucki..., s. 146.

bowiem nie dopuszcza wyboru prawa miejsca zamieszkania lub prawa miejsca zwykłego pobytu.

Niewątpliwie w rozporządzeniu dopuszczono jedynie wybór na rzecz posiadanego prawa ojczystego, natomiast polska ustawa p.p.m. z 2011 r. dopuszcza wybór prawa ojczystego, prawa miejsca zamieszkania albo prawa miejsca zwykłego pobytu z chwili. Jak widać, możliwości wyboru prawa, które wynikają z rozporządzenia spadkowego, są mniejsze niż te wynikające z polskiej ustawy — można więc traktować to jako pewien regres, ale rozumiany w tym wypadku jako ograniczenie możliwości, a nie uwstecznienie czy cofnięcie się. Warto podkreślić, że dwie poprzednie ustawy p.p.m. w ogóle nie przewidywały wyboru prawa dla spraw spadkowych.

5. Konwencje bilateralne podpisane przez Polskę a rozporządzenie spadkowe

Zgodnie z art. 75 ust. 2 rozporządzenia spadkowego¹⁰⁴, rozporządzenie spadkowe ma pierwszeństwo przed postanowieniami umów dwustronnych łączących Polskę z państwami UE, a więc konwencji Polski z następującymi państwami: Austrią, Bułgarią, Chorwacją, Czechami, Słowacją, Estonią, Litwą, Łotwą, Rumunią, Słowenią i Węgrami¹⁰⁵. Natomiast z mocy art. 75 ust. 1 rozporządzenia nie stanowi ono przeszkody dla stosowania konwencji międzynarodowych, których stroną, w chwili przyjęcia rozporządzenia spadkowego, jest jedno lub większa liczba państw członkowskich, a które dotyczą spraw objętych jego przepisami. Przepis ten dotyczy państw powstałych po rozpadzie Jugosławii, poza Chorwacją i Słowenią (które są członkami UE), Białorusi, Kuby, Libii, Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, Rosji, Ukrainy, Wietnamu¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Rozporządzenie spadkowe w art. 75 ust. 1 zawiera także uregulowanie dotyczące wspomnianej wcześniej Konwencji haskiej z 1961 r.

¹⁰⁵ P. Lagarde, in: U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinhart: *EU Regulation on Succession...*, s. 300; J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 678.

¹⁰⁶ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 678; P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 348; A. Wysocka-Bar: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 164.

Pojawia się pytanie, czy generalna klauzula uzgadniająca (klauzula zgodności lub spójności systemowej)¹⁰⁷ zawarta w konwencjach między Polską a Białorusią, Rosją i Ukrainą sprawia, że rozporządzenie spadkowe ma pierwszeństwo przed postanowieniami tych konwencji bilateralnych¹⁰⁸.

Rozwiązania tego dylematu należy poszukać w art. 75 rozporządzenia spadkowego i w samych umowach¹⁰⁹. Rozporządzenie nie ma pierwszeństwa przed umowami międzynarodowymi, które dotyczą spraw spadkowych, chyba że stroną tej umowy jest państwo członkowskie. Wtedy rozporządzenie ma pierwszeństwo przed umową międzynarodową, zgodnie z art. 75 ust. 2. Stąd pochodzi wniosek, że rozporządzenie spadkowe nie ma pierwszeństwa przed dwustronnymi umowami międzynarodowymi, które zawarła Polska z państwami niebędącymi członkami UE. Jednakże należy wziąć pod uwagę wspomnianą tzw. generalną klauzulę uzgadniającą. Przyznaje ona pierwszeństwo każdemu innemu zobowiązaniu wynikającemu z innych aktów prawnych, ponieważ umowy te nie naruszają praw i obowiązków stron wynikających z innych zawartych przez nie umów międzynarodowych. Zgodnie z tą klauzulą, mimo że Ukraina, Rosja i Białoruś nie są członkami UE, rozporządzenie spadkowe miałyby mieć pierwszeństwo przed tymi umowami dwustronnymi. Polski sędzia w celu stwierdzenia jurysdykcji i wskazania prawa właściwego dla dziedziczenia po obywatelu rosyjskim (białoruskim, ukraińskim) miałby stosować rozporządzenie spadkowe, natomiast sędzia rosyjski (białoruski, ukraiński) w celu stwierdzenia jurysdykcji i wskazania prawa właściwego dla dziedziczenia po obywatelu polskim miałby stosować postanowienia umowy dwustronnej. Nierówność ta nie wydaje się realna, skoro tego typu umowy dwustronne oparte są na zasadzie wzajemności. Wydaje się, że klauzula zawarta w umowach dotyczy aktów prawnych

¹⁰⁷ Na przykład: w umowie bilateralnej z Rosją jest to art. 102 umowy między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzonej w Warszawie dnia 16 września 1996 r. Dz.U. z dnia 24 czerwca 2002 r., Dz.U. 2002. 83. 750. J. Pazdan: *Forma oświadczenia o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku według rozporządzenia spadkowego UE z 2012 r.* W: *Między Klio a Themis. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Sobczakowi*. Red. J.W. Adamowski, T. Wallas, K. Kakareko. Warszawa—Poznań 2016, s. 766.

¹⁰⁸ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 678; M. Czepelak: *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*. Warszawa 2012, s. 98 i nast.; A. Wysocka-Bar: *Wybór prawa w międzynarodowym...*, s. 165; P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 348—349.

¹⁰⁹ M. Pazdan: *Zakres zastosowania rozporządzenia spadkowego*. W: *Nowe europejskie prawo spadkowe*. Red. M. Pazdan, J. Górecki..., s. 32 i nast.; M.A. Zachariasiewicz: *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie a statut spadkowy*. W: *Nowe europejskie prawo spadkowe*. Red. M. Pazdan, J. Górecki..., s. 328.

z chwili jej zawarcia, natomiast nie dotyczy późniejszych zobowiązań stron¹¹⁰. Wynika z tego, że wspomniana klauzula nie dostosowuje na przyszłość umowy do innych zobowiązań państw-stron. Rozporządzenie spadkowe, jako późniejsze, pozostaje bez wpływu na umowy dwustronne z Rosją, Ukrainą i Białorusią. Tym samym polski sędzia w celu stwierdzenia jurysdykcji i wskazania prawa właściwego dla dziedziczenia po obywatelu rosyjskim (białoruskim, ukraińskim) powinien stosować postanowienia umowy dwustronnej, podobnie sędzia rosyjski (białoruski, ukraiński) w celu stwierdzenia jurysdykcji i wskazania prawa właściwego dla dziedziczenia po obywatelu polskim winien stosować te same postanowienia.

Warto wspomnieć, że takiej klauzuli nie zawiera np. umowa z Jugosławią¹¹¹, dlatego pierwszeństwo mają postanowienia tej umowy, a nie rozporządzenie¹¹².

W konwencjach podpisanych przez Polskę stosowane są dwa rozwiązania. Pierwsze rozwiązanie optuje za stanowiskiem, że właściwe w sprawach spadkowych jest prawo państwa, którego obywatelem jest spadkodawca w chwili śmierci. Rozwiązanie to zastosowano w konwencjach z byłą Jugosławią (a więc Bośnią i Hercegowiną, Macedonią, Serbią, Czarnogórą), Kubą, Libią, Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną. Drugim rozwiązaniem jest rozdzielenie dziedziczenia ruchomości i nieruchomości — dziedziczenie ruchomości podlega prawu państwa, którego obywatelem był spadkodawca w chwili śmierci, a dziedziczenie nieruchomości — prawu państwa, na którego obszarze nieruchomości są położone. Podział taki zastosowano w konwencjach z Białorusią, Rosją, Ukrainą i Wietnamem¹¹³.

Warto zwrócić uwagę na zasadę równości pojawiającą się w umowach bilateralnych. Tytułem przykładu, umowy bilateralne z Białorusią¹¹⁴, Rosją¹¹⁵

¹¹⁰ P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*. Red. M. Załucki..., s. 348—349.

¹¹¹ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie dnia 6 lutego 1960 r. Dz.U. z dnia 28 czerwca 1963 r.

¹¹² Poza stosunkami ze Słowenią i Chorwacją, które są członkami UE.

¹¹³ J. Pazdan, w: „System Prawa Prywatnego”. T. 20C: *Prawo prywatne międzynarodowe*. Red. M. Pazdan..., s. 674—675.

¹¹⁴ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Mińsku dnia 26 października 1994 r. Dz.U. z dnia 15 listopada 1995 r.

¹¹⁵ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Warszawie dnia 16 września 1996 r. Dz.U. z dnia 24 czerwca 2002 r.; Dz.U. 2002. 83. 750.

i Ukrainą¹¹⁶ zawierają takie postanowienia dotyczące równości w stosunkach prawnych w sprawach spadkowych.

W wymienionych umowach bilateralnych postanowienia te brzmią podobnie. Przepis 41 umowy z Białorusią stanowi, że obywatele jednej Umawiającej się Strony mogą nabywać na terytorium drugiej Umawiającej się Strony majątek i inne prawa w drodze dziedziczenia z mocy ustawy lub rozporządzenia na wypadek śmierci na tych samych warunkach i w tym samym zakresie, jak obywatele tej Umawiającej się Strony. Jednocześnie obywatele jednej Umawiającej się Strony mogą dokonywać rozporządzeń na wypadek śmierci w stosunku do mienia znajdującego się na terytorium drugiej Umawiającej się Strony. Funkcję cytowanego artykułu w umowie z Rosją pełni art. 38¹¹⁷, a w umowie z Ukrainą — art. 36¹¹⁸.

Kodeks cywilny Białorusi, Ukrainy i Rosji stanowi, że aby uzyskać korzyści ze spadku, spadkobierca musi go przyjąć (zaakceptować). Spadkobierca może też spadku nie przyjąć. Przyjęcie spadku nie może nastąpić jednak pod warunkiem lub zastrzeżeniem terminu.

W prawie rosyjskim¹¹⁹ przyjęcie spadku nie jest konieczne, jeżeli spadkodawca nie zostawił testamentu i w chwili śmierci nie miał małżonka, zstępnych ani wstępnych, rodzeństwa ani ich zstępnych, lub je-

¹¹⁶ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 r. Dz.U. z dnia 14 września 1994 r.; Dz.U. 1994. 96. 465.

¹¹⁷ „1. Obywatele jednej Umawiającej się Strony mogą nabywać na terytorium drugiej Umawiającej się Strony majątek i inne prawa w drodze dziedziczenia z mocy ustawy lub testamentu na tych samych warunkach i w tym samym zakresie, jak obywatele tej Strony.

2. Obywatele jednej Umawiającej się Strony mogą dokonywać rozporządzeń na wypadek śmierci w stosunku do mienia znajdującego się na terytorium drugiej Umawiającej się Strony”.

¹¹⁸ „1. Obywatele jednej Umawiającej się Strony mogą nabywać na terytorium drugiej Umawiającej się Strony majątek i inne prawa w drodze dziedziczenia z mocy ustawy lub rozporządzenia na wypadek śmierci na tych samych warunkach i w tym samym zakresie, co obywatele tej Strony.

2. Obywatele jednej Umawiającej się Strony mogą dokonywać rozporządzeń na wypadek śmierci w stosunku do mienia znajdującego się na terytorium drugiej Umawiającej się Strony”.

¹¹⁹ Tekst ustawy został zaczerpnięty ze strony internetowej Ustawy i kodeksy Federacji Rosyjskiej — *Законы и кодексы РФ* (<http://www.gk-rf.ru/glava64>), stan na marzec 2016 r., art. 1152—1153 kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej (*Гражданский кодекс Российской Федерации, ГК РФ*), tłumaczenie własne. Kodeks cywilny Federacji Rosyjskiej składa się z czterech części uchwalanych w latach 1994—2006. Część trzecią stanowi ustawa federalna nr 146 z dnia 26.11.2001 r.: rozdział V — *Prawo spadkowe*; rozdział VI — *Prawo prywatne międzynarodowe*.

żeli wszyscy uprawnieni nie przyjęli spadku¹²⁰. Spadkobierca może też przyjąć spadek pochodzący z jednego tytułu powołania, a odrzucić pochodzący z drugiego tytułu powołania lub odwrotnie. Spadkobierca jest obowiązany otrzymać świadectwo dziedziczenia, które wydaje notariusz uprawniony do tego przez ustawę. Notariusz może wydać takie świadectwo, gdy spadkobierca złoży oficjalne oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, lub gdy złoży wniosek o wydanie świadectwa dziedziczenia. Możliwe jest również pełnomocnictwo do złożenia oświadczenia.

W prawie ukraińskim¹²¹ spadkobierca z testamentu bądź z mocy ustawy może spadek przyjąć lub nie. Ciekawym rozwiązaniem jest postanowienie, że spadkobierca stale zamieszkujący razem ze spadkodawcą w czasie otwarcia spadku, uważany jest za takiego, który przyjął spadek, gdy w czasie określonym przez Kodeks cywilny Ukrainy nie zgłosił wniosku o odmowie przyjęcia spadku. Wniosek o przyjęcie spadku składany jest w kancelarii notarialnej.

W prawie białoruskim¹²² przyjęcie spadku jest dość rozbudowane. Uzyskanie korzyści ze spadku także zależy od przyjęcia lub odrzucenia spadku. Podobnie jak w prawie rosyjskim, w kodeksie cywilnym Białorusi znajdują się postanowienia dotyczące spadku, jeżeli spadkodawca nie zostawił testamentu i w chwili śmierci nie miał małżonka, zstępnych ani wstępnych, rodzeństwa ani ich zstępnych, lub jeżeli wszyscy uprawnieni nie przyjęli spadku. Przyjęcie spadku powinno nastąpić u notariusza. Spadkobierca winien złożyć wniosek o wydanie świadectwa dziedziczenia (certyfikatu spadkowego).

Pozostałe postanowienia w kodeksie cywilnym Białorusi, Ukrainy i Rosji dotyczące niegodności dziedziczenia, odmowy przyjęcia spadku, terminów czy też odpowiedzialności za długi są podobne i nie różnią się znacząco. Jak widać, założenia prawa spadkowego tych krajów są zbliżone do prawa polskiego.

¹²⁰ Rosyjski kodeks cywilny używa sformułowania *kaduk*, które nie jest stosowane w polskim prawie spadkowym.

¹²¹ Tekst ustawy został zaczerpnięty ze strony internetowej <http://www.iei.org.pl/index.php> — Kodeks cywilny Ukrainy (ustawa z dnia 16.01.2003 r., ostatnie zmiany: 11.10.2013 r., stan na dzień: 10.04.2016 r.), art. 1268—1270.

¹²² Tekst ustawy został zaczerpnięty ze strony internetowej Гражданский кодекс Республики Беларусь, <http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/gk/index.htm> — Kodeks cywilny Republiki Białoruś zarejestrowany w NRPA Białorusi 20.03.2001 r. N 2/744, przyjęty przez Izbę Reprezentantów 28.10.1998 r., zatwierdzony przez Radę Republiki z dnia 19.11.1998 r. Tekst dokumentu na dzień 15.01.2011 r., stan na marzec 2016 r., tłumaczenie własne, art. 1069—1076.